Spirit of Bosnia / Duh Bosne

An International, Interdisciplinary, Bilingual, Online Journal
Međunarodni, interdisciplinarni, dvojezični, online časopis

Sjećanje na Sarajevo

Midhat Riđanović

Sljedeća tri zapisa dio su "Povremenog dnevnika o ljubavi i ratu," koji je autor tek djelimično napisao. Dnevnik treba da obuhvati pedeset godina autorovog života u Bosni – od njegovog ranog djetinjstva u Sarajevu prije Drugog svjetskog rata do današnjih dana.

Osmijeh – proljeće 1939, proljeće 1941.

Njen osmijeh… Ah, šta bih samo dao kad bih mogao spjevati odu tom rajskom ukazanju sa tako običnim imenom! Ali kako bih mogao i nagovijestiti riječima onu bujicu emocija koje mi je taj osmijeh slao pod kožu i veselio cijelo moje biće!? Poput kakve zanosne simfonije, njen osmijeh je imao uvertiru, dva do tri "stava", i finale. Uvertira – titranje usana koje je postajalo sve izraženije, otkrivajući sve više i više lelujavu bjelinu njenih zuba što obasjavaju dušu posmatrača, sve dok se crte njenog lica ne bi pretvorile u kantatu koja opjevava toplotu njenog unutarnjeg bića… Kako da nazovem pojedinačne stavove simfonije njenog osmijeha kada mi se čini da nikakve riječi nisu dostojne njihove blistave ljepote? Ali siguran sam u jednom: svi ti stavovi su bili "cantabile," jer su u mom tijelu proizvodili onu istu hemiju koju bi proizvela lijepa melodija. Jedan od tih stavova zaista je i bio pjesma u koju bi utkala "Mimile", ime koje mi je dala iz milja. Finale njenog osmijeha bilo je carstvo blaženstva, što se oslikavalo na svakoj crti njenog lica, od vrha čela do vrata, u kolu slatkoće, ljepote i razdraganosti koja me je hipnotisala. Bio je to osmijeh Laure Papo Bohorete, ili tete Laure, kako sam je ja zvao. Laura Papo Bohoreta bila je jedan od rijetkih sefardskih pisaca koji su pisali judeo-španskim jezikom (poznatim i kao ladino), jezikom španskih Jevreja iz šesnaestog stoljeća, kada su oni protjerani samo zato što nisu slijedili istu religiju kao kraljica Izabela.

A onda… u proljeće 1941. godine, nacisti dođoše u Bosnu i odvedoše moju tetu Lauru. Stradala je… Nije stradala od ruke živih, jer živi bi prepoznali ljubav i ljepotu u svakoj ćeliji njena tijela, već je stradala od ruke živih mrtvaca. Život u svom najuzvišenijem obliku prekraćen smrću – djelo mrtvorođenih hominoida. "Gdje je tu pravda?", pitalo se šestogodišnje dijete u meni. Kako iko može oduzeti djetetu cijelu galaksiju njegovog emocionalnog kosmosa, galaksiju koju je porodila Priroda, kao što je porodila i Mliječni put? Ipak, teta Laura i ja smo na neki čudnovat način trijumfovali nad tim mrtvorođenim hominoidima: njen osmijeh još uvijek grije moju dušu, dok njihovi ledeni kosturi hlade zemlju u kojoj su zakopani. Njena ljepota još uvijek osvjetljava moje

emocionalne staze, dok njihovi ostaci onečišćuju božiju zemlju. Sjećanje na nju i dalje živi kao spomenik ljepoti i magiji života, a na njih kao kosmički izmet.

Šetnja – ljeto 1940, ljeto 1992.

Gdje su te riječi koje bi mogle opisati osjećanja petogodišnjeg dječaka dok u ljetnje jutro šeta s majkom kroz mrežu ulica i sokaka Baščaršije, starog sarajevskog bazara? Da li i u jednom jeziku na svijetu postoje riječi koje bi mogle proizvesti muziku opčinjenosti što prožima cijelo biće djeteta dok korača bajkovitim svijetom?

Prvo, zrak ranog jutra u Sarajevu – svjež i srebrnast, treptav i svjetlucav, čini ti se kao da pleše u ritmu tvog vlastitog razdraganog srca. Zrak što obiluje umirujućim miomirisima: miris zimzelenog drveća sa okolnih planina, reski miris patine vječnih crkava, džamija i sinagoga, očaravajući mehlem-miris hrane sultana i radža, koji se širi iz osunčanih, širom otvorenih aščinica…

Zatim sâm prostor, ta poetična geometrija različitih ali uzajamno komplementarnih linija i oblika osmanske, mavarske, austrougarske i secesijske arhitekture. Nikada se nisam slagao sa kritičarima u oblasti umjetnosti koji ne vole mješavine arhitektonskih stilova. Arhitektura u Sarajevu trebala bi ih uvjeriti da mješavine građevinskih stilova mogu, baš kao i mješavine ljudi, proizvesti neočekivanu, nepredvidivu ljepotu. Ono što čini Sarajevo jedinstvenim jesu beskonačna iznenađenja koja nam priređuju novi i neobični oblici, jedan za drugim. Čak su i u "turskom" dijelu grada oduvijek postojale varijacije na osnovnu temu. Neki dućani nalazili su se bliže ulici, neki dalje, neki su bili u ravni sa ulicom, a neki pod uglom. Čini se da je svaki graditelj u svakoj svojoj tvorevini nastojao prikazati svoju jedinstvenu ličnost.

Tu je, zatim, i ljubavna priča o sunčevim zracima što grle krovove kuća, koji, nasumice naslonjeni jedan na drugi, izgledaju kao da su i sami stopljeni u kaskadi zagrljajâ. Preko krovova – stari dimnjaci nalik na ljude, munare i crkveni tornjevi što plešu aleluje u slavu sunca. Izvan i iznad ovog prizora ljubavi i slavlja – okolne planine omotane blagom izmaglicom, da ih ne zaslijepi velelepna predstava što se bez prestanka odvija dole u kotlini…

A onda… jednog sunčanog junskog dana 1992. godine, nakon što je grad bio svakodnevno granatiran više od dva mjeseca, ponovo prolazim Baščaršijom. Mnogi od starih malih dućana ostali su bez krova. Velika kupola veličanstvene Gazi Husrev-begove džamije probodena granatama. Stara pravoslavna crkva također jako oštećena. Gdjegod pogledam, prah i ruševine. Kameni zidovi starih razrušenih zgrada pocrnjeli od zapaljivih raketa bačenih sa okolnih brda. Baščaršija lije gorke suze, njeno lice je oskrnavljeno, njeno srce je pogođeno i slomljeno.

Ipak, osjećaj sažaljenja u meni prema onima koji su uništili ljepote Baščaršije snažniji je od osjećaja užasa i gorčine koji me je obuzeo kad sam prvi put vidio te ruševine. Jer gradovi mogu biti uništeni i ponovo izgrađeni, ali zlo koje je naneseno Baščaršiji nastaviće da živi. Svaki metak ispaljen na Sarajevo istovremeno je ispaljen i na potomka onog koji ga je ispalio: to dijete će biti obilježeno kroz cijeli svoj život kao pripadnik iste grupe – nacionalne, vjerske ili bilo kakve druge – onih koji su ubijali sve što nije njihovo i tako zavještali svom potomstvu nezaslužen teret krivice. Krivice koju

ništa, ništa, baš ništa ne može okajati.

Džamija – jesen 1943, ljeto 1992.

Neki se događaji izdvajaju u našim sjećanjima po tome što su se nekako dotakli najdubljih slojeva naše duše. Jedan takav događaj u mom životu bila je posjeta četiri stoljeća staroj Gazi Husrev-begovoj džamiji u Sarajevu u pratnji mog oca, koji se, kao duboko pobožan čovjek, osjetio dužnim da svog osmogodišnjeg sina povede na džumu.

Bilo je blago jesenje podne, dvije visoke lipe u dvorištu džamije prosule svoj žućkastosmeđi nakit dole na kamene ploče. Pomjerajući se tamo-amo na povjetarcu, lišće na podu popločanog dvorišta ličilo je na pokretni mozaik. Tamnozeleni paviljon na sredini dvorišta natkrivao je fontanu zaštićenu elegantno uvijenim metalnim šipkama što su tvorile kupolu, dok je žubor vode u fontani prizivao slike iz Hiljadu i jedne noći…

Premda sam i ranije bio u Gazi Husrev-begovoj džamiji, tek mi se ovom prilikom, iz nekog neobjašnjivog razloga, ljepota njene unutrašnjosti po prvi put ukazala u svojoj punoj čaroliji.

Posjetio sam mnoge bogomolje (moja omiljene znamenitosti na putovanjima), ali mi se čini da se ni jedna od njih ne može mjeriti sa skladom i proporcijama glavne sarajevske džamije. Centralni dio pod kupolom je velik ali ne prevelik, bojâ je mnogo ali ne previše, zidovi su ukrašeni bogatim ali ne prebogatim dekoracijama. Maleni prozori smješteni odmah ispod kupole nemaju obojena stakla, što omogućava da prirodna, blistavo bijela svjetlost obasjava kaleidoskop boja u džamiji, boja što pletu svoje pute po ćilimima, zidovima i kaligrafskim napisima. Uzdignuti trijemovi bočno od ulazne kapije sa elegantnim talasastim stupcima svojih balustrada od crvenosmeđe orahovine pružali su dobrodošlicu dostojnu božanske harmonije i kontrapunkta unutar džamije.

Kada je imam počeo učiti Kur’an na arapskom, kao da se sámo nebo spustilo u džamiju. Njegove melizme – krilate kočije što nose u neki drugi svijet, njegov treptav glas – otkucaji srca što kuca u ekstazi, stanke između ajeta – tišina što majestozno odjekuje. Raskošni ukrasi prosuti po džamiji – grandiozni hor što se pridružio imamu da pjeva u slavu Boga. Lica klanjača ozarena poetskom pobožnošću. Sam vazduh u džamiji plamti od zvukova što nebom odjekuju …

Od tada sam čuo imame u mnogim dijelovima muslimanskog svijeta kako uče Kur’an, ali mi se čini da se nijedan od njih ne može uporediti sa imamom Gazi Husrev-begove džamije iz vremena mog djetinjstva. Jednom prilikom sam čuo sljedeće objašnjenje jednog Muslimana iz Turske: Osmanlije su prenijele bosanskim muslimanima kiraet (stil recitovanja Kur'ana) od prije više od četiri stoljeća, koji su Turci uglavnom napustili. Ne potiče li nevjerovatna ljepota bosanskog kiraeta iz vremena kada je traganje za ljepotom bilo fokus ljudskog života, života u kojem je ljepota bila u srcu svakog ljudskog pegnuća?

Onda… ljeta 1992. godine, nakon četiri mjeseca granatiranja i hiljada granata bačenih na moj voljeni grad, prošetao sam Baščaršijom i prošao pored Gazi Husrev-begove džamije. I dan-danas se moje cijelo biće grči od boli zbog onog što sam vidio. Dvorište sa njegovim lipama, fontana, munara, stubovi, vanjski trijem, kupola – sve je bilo

oskrnavljeno ožiljcima od granata, svuda su bile rupe što su vonjale mržnjom i vandalizmom. Cijeli prizor je ličio na kadar iz kakvog horor filma snimljen nakon prolaska vanzemaljskog čudovišta kroz zemaljsku građevinu, čudovišta koje nema nikakvog osjećaja za ljudske vrijednosti …

Čini mi se da su zločini pričinjeni bogomoljama najodvratniji od svih zločina protiv čovječnosti. Kakav god da je naš odnos prema bogovima, nepobitna je činjenica da su za milione običnih smrtnika bogomolje svetišta transcendentalne nade, glavni oslonci života, oltari tradicije i kolektivnog identiteta što hrane sámo srce kulture, sveta mjesta koja pružaju utočište od patnje i agonije. Ubiti crkvu, džamiju, sinagogu ili bilo koju bogomolju znači prekinuti pupčanu vrpcu nade, kulture i identiteta.

Zastanimo na trenutak i pomislimo na one koji su mogli zaustaviti ubijanje svega što se naziva bosanskim – od ljudskog tijela do ljudske nade – ali to nisu učinili. Nastavimo istim mislima misliti o onima koji su mogli zaustaviti ubijanje svega jevrejskog prije pola stoljeća, svega protestantskog prije nekih dvije stotine godina, svega indijanskog prije nekih pet stoljeća, svega… čini se da ovoj listi skoro da nema kraja. Da li su oni koji nisu zaustavili genocid i svaki drugi oblik "-cida" koji je čovjek kadar počiniti ikad pomislili da bi i oni jednog dana mogli postati žrtve, da bi i oni mogli vapiti za pomoći koja ne stiže, pa ne stiže? Hoće li iko prekinuti ovaj zatvoreni krug indiferentnosti, ili će on na kraju dovesti do uništenja čovječanstva, tog jedinog svjetla na kraju tunela ispunjenog moralnom tamom, tunela u kojem, izgleda, danas živimo?

Bilješka urednika:

Ovaj tekst je prvobitno objavljen u američkom književnom listu The Bookpress, god. 6, broj 6, oktobar 1996, u gradu Itaci, država Nju Jork.

Prevod: Maja Pašović i Midhat Riđanović

The preceding text is copyright of the author and/or translator and is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported License.